

Suomennoskieli ja suomen kieli Venäjänkielisten asiatekstien suomennoksissa esiintyvistä sanastoheikkouksista

INKERI VEHMAS-LEHTO

Eräs tuttavani kertoi kerran, miten hänen tulkittuaan venäjänkielistä puhetta suomeksi suomalaisen seurueen jäsenet olivat aivan ymmällään, kunnes yksi heistä toikaisi ilmeisen tyytymättömänä: »Hyvä on, ja nyt minä sitten sanon, mitä se on suomeksi.» Viesti ei siis ollut mennyt perille, vaan tarvittiin vielä yksi työvaihe: tuttavani suomennos jouduttiin tulkitsemaan ns. käännöskieleltä oikealle suomen kielelle.

Tällaiset ongelmat eivät tietenkään koske vain tulkintaa, vaan myös kirjallista kääntämistä. Kääntäjä vain ei tulkin tavoin saa työstään välitöntä palautetta. Sen vuoksi ei liene pahitteeksi, jos käsittelen muutamia asiatekstien suomennoksissa havaitsemiani heikkouksia. Suomenoksissa olisi paljon kiintoisaa pohdittavaa. Pysyttelen tässä kuitenkin sananvalinnassa, ja siitäkin jätän syrjään erilaisien reaalioiden kääntämiseen liittyvät ongelmat: käsittelen vain sellaisia tapauksia, jolloin ns. suora käännös on syystä tai toisesta epäonnistunut.

Näytteet on poimittu Suomessa (ei Neuvostoliitossa) tehdyistä suomennoksista. Sekä lähtötekstit että käännökset on julkaistu erilaisissa neuvostoliittolai-

sisissa ja suomalaisissa lehdissä, lähinnä aikakauslehdissä. Useimmissa näytteissä käsitellään Neuvostoliiton talouselämää ja kauppaa.

Lähtökohdat

Kääntäjät ovat vuosisatojen kuluessa varmasti kiinnittäneet enemmän huomiota käännöksen ja lähtötekstin kuin käännöksen ja aidon tulokielen suhteeseen. Heidän joukossaan on kuitenkin aina ollut myös sellaisia, jotka ovat pyrkineet välittämään lähtötekstin sisältämän viestin luontevalla tulokielellä. Luontevan tulokielen merkitys on parina viime vuosikymmenenä huomattavasti korostunut, mihin tärkeimpänä syynä on ollut käännösteorian kehitys: kääntäminen ymmärretään nyt nimenomaan kommunikation muodoksi. Luontevuuden arvostusta on lisännyt erityisesti Eugene A. Nidan dynaaminen ekvivalenssikäsitys, jonka mukaan käännöksen tulisi vaikuttaa vastaanottajaansa suunnilleen samalla tavoin kuin lähtöteksti on vaikuttanut sen vastaanottajaan.

Jos dynaaminen ekvivalenssikäsitys otetaan käännösten arvioinnin lähtökohdaksi, käännöksille voidaan asettaa seuraavat vaatimukset:

1) Jos lähtöteksti on ollut normaalia lähtökieltä, on käännöksen oltava normaalia tulokieltä.

2) Käännöksen on oltava myös aitoa sen »funktionaalityylin» kieltä, joka tulokielisessä yhteisössä vastaa lähtötekstin

funktionaaliyyliä. Tieteellisen artikkelin käännöksen tulee siis kuulostaa tieteellisesti artikkelilta, käyttöohjeen käännöksen käyttöohjeelta jne. Näin ollen myös niiden lehtiartikkelien, joista esittämäni suomennosnäytteet on poimittu, tulisi mahdollisimman paljon muistuttaa aitoja suomalaisia lehtitekstejä. Koska käännös kuitenkin tavallisesti on monenlaisten kompromissien summa, ihan aitoon kielenkäyttöön tuskin päästään, jos ei tekstiä perusteellisesti toimiteta.

3) Käännös ei saa olla vaikeaymmärteisempää kuin lähtöteksti. Tämä on tärkeää kahdestakin syystä. Ensinnäkin vain ymmärrettävä teksti välittää viestin. Toiseksi vaikeaymmärteisen tekstin lukeminen jää helposti kesken. Lehtiteksteissä ymmärrettävyys on erityisen tärkeää, sillä nykyisessä informaatiotulvassa kilpailu lukijoista on kovaa. Lehtiteksteillä sitä paitsi halutaan käsittääkseni saavuttaa myös sellaiset ihmiset, joiden koulutustaso ei ole korkea.

Vaikeaymmärteinen käännöksestä tulee silloin, kun se suotta myötäilee lähtötekstin muotoa, sillä tällaisessa formaalisesti lähtötekstiä muistuttavassa käännöksessä ns. viestintäkuormitus nousee lähtötekstin viestintäkuormitusta korkeammaksi (ks. Nida 1964: 129—142). Tämä johtuu siitä, että tällaisessa käännöksessä on liian vähän sen ymmärtämiseen tarvittavaa toistetta. Siinä on toisin sanoen liikaa vastaanottajan kannalta odottamatomia aineksia: harvinaisia sanoja, kollokaatioita ja syntaktisia rakenteita. Jotta käännöksestä tulisi helpompi ymmärtää, siihen on lisättävä toistetta mm. korvaamalla lähtötekstin mallin mukaiset sanat, kollokaatiot ja rakenteet aidoilla tulokielisillä sanoilla, kollokaatioilla ja rakenteilla.

Luonnollisen tulokielen oikeutusta useimpien tekstien käännöksissä tuskin kiistää enää yksikään käännösteoreetik-

ko.¹ Monista käännöksistä, mm. venäläisten asiatekstien suomennoksista, saa kuitenkin sen vaikutelman, että teorian edistys ei ole käytännössä paljon merkinnyt. Suomennokset ovat nimittäin formaalisesti kovin lähellä venäläisiä lähtötekstejä ja rikkovat näin suomen kielen normeja vastaan. Kenties kääntäjät vielä ainakin osittain kannattavatkin vanhaa formaalista ekvivalenssiteoriaa. Mutta osittain käännöksiänsä tasoa laskee varmasti tahaton lähtötekstin vaikutus, käännösinterferenssi, jota esiintyy sekä käännettäessä äidinkielestä vieraaseen kieleen että käännettäessä vieraasta kielestä äidinkieleen — myös ammattikäntäjien tuotoksissa (ks. esim. Toury 1982: 68). Käännösinterferenssi vaikuttaa ennen kaikkea käännöksen ymmärrettävyyteen. Sitä vastoin se aiheuttaa melko harvoin suoranaisia väärinkäsityksiä, siis varsinaisia viestintävirheitä. Niitäkin kuitenkin esiintyy. Interferenssi tekee käännöksestä myös tyylillisesti poikkeavan aitoihin tulokieliisiin teksteihin verrattuna.

Seuraavassa käsittelen tarkemmin ja konkreettisesti käännösinterferenssin ilmenemismuotoja ja niitä syitä, jotka tekevät interferenttisestä sananvalinnasta huonoa. Esimerkkisanoja tarkasteltaessa tulee muistaa, että hyvin usein sananvalinnan huonous johtuu yhtäaikaaisesti monesta tekijästä.

Väärän merkitysvastainen käyttö

Eri kielet yhdistelevät merkityselementtejä sanoiksi eri tavoin. Niinpä lähtökielillä sanalla saattaa olla tulokielessä useita mahdollisia merkitysvastaineita, jotka vastaavat lähtökielisen sanan erilaisia kontekstuaalisia merkitysvaihtoehtoja. Huonon käännöksen syynä on joskus se, että kääntäjä valitsemalla väärän vastineen välittää lähtökielen sanasta väärän merkitysvaihtoehdon. Kääntäjän aivoihin

¹ Poikkeuksena ovat ne tekstit, joissa puhujan tai kirjoittajan käyttämä kieli on yhtä tärkeää kuin puheen tai kirjoituksen sisältö. Esim. poliittista lausuntoa käännettäessä on turvallisin pysytellä lähellä lähtötekstin muotoa (ks. Newmark 1981: 44).

Havaintoja

on tällöin iskostunut lähtötekstin sanalle jokin tietty käännösvastine niin lujasti, että muut mahdollisuudet eivät enää tule hänelle mieleenkään.

Esim. sana *заместитель* käännetään useimmiten sanalla *sijainen*, vaikka sen merkitys olisikin *vara-* tai *apulais-*: *заместитель министра внешней торговли* 'varaukomaankauppaministeri', 'apulaisulkomaankauppaministeri', *заместитель председателя* 'varapuheenjohtaja' jne. Sanasta *sijainen* saa lukija käsityksen, että kyseessä on henkilö, joka hoitaa esim. ministerin tehtäviä silloin, kun ministeri itse on sairaana tai ei muusta syystä pysty virkaansa hoitamaan. Kääntäjän päähänpintymä aiheuttaa siis väärinkäsityksen, ts. varsinaisen viestintävirheen.

Erittäin hämmäntäväksi saattaa suomalainen lukija käsittää myös adjektiivin *союзный* kääntämisen yhdyssanan määriteosalla *liitto-*: *союзная республика* 'liittotasavalta'. Substantiivi *союз* merkitsee kyllä 'liittoa', mutta adjektiivin *союзный* semanttinen suhde pääsanaan on toinen kuin yhdyssosan *liitto-* suhde sanan perusosaan *tasavalta*: *союзный* merkitsee 'liittoon kuuluvaa', kun taas *liitto-* merkitsee 'liiton muodostavaa'. Niinpä suomalainen ymmärtää liittotasavallalla valtioliittoa (Saksan liittotasavalta). Sen vuoksi *союзная республика* onkin käännettävä 'neuvostotasavallaksi' tai pelkästään 'tasavallaksi' tai jopa 'osavaltioksi'. Suomen kielen lautakunta on äskettäin suosittanut uudissanaa *liitontasavalta*.

Viestintävääristymän saattaa joskus aiheuttaa myös *необходимый*-sananjoustamaton kääntäminen sanalla *välttämätön*. Tälle sanalle voi käännöksessä nimittäin tulla merkitys *vain välttämätön*:

- (1a) В любом из новых микрорайонов — школа, *необходимый* набор торговых зданий.
Jokaisessa uudessa lähiössä on koulu ja *välttämättömät* kaupat.
- (2a) Здесь должны быть выполнены топографические и другие изыс-

кания в объеме, *необходимом* для выбора площадки и определения стоимости строительства.

Täällä on tehtävä topografisia ym. tutkimuksia sellaisessa laajuudessa, joka on *välttämätön* alueen valitsemiseksi ja rakentamisen hinnan määrittelemiseksi.

Näissä virkkeissä, kuten usein muulloinkin, on sana *välttämätön* korvattava lievemällä vaihtoehdolla *tarvittava*:

- (1b) Jokaisessa uudessa lähiössä on koulu ja *tarvittavat* kaupat.
- (2b) Täällä on tehtävä rakennuspaikan valitsemiseen ja rakentamiskustannusten määrittämiseen *tarvittava* määrä topografisia ym. tutkimuksia.

Väärä kollokaatio

»Pinttyneet» vastineet eivät kuitenkaan välttämättä muuta viestiä. Kääntäjän valitsema vastine saattaa nimittäin välittää lähtökielisen sanan semanttisen sisällön aivan oikein, mutta sana ei »sovi» tulotekstiin: se voi sotia tulokielen tai sen jonkin funktionaalityylin käytäntöä vastaan. Tällaisiin tapauksiin voi käsittääkseni laskea esim. kollokaatiovirheet, jotka ovat toistuessaan kiusallisia, vaikeivat viestin välittymistä estäisikään. Käännöksissä käytetään usein esim. sellaisia epäsuomalaisia kollokaatioita kuin *yhteiskunnallinen tuotanto*, *yhteiskunnallinen rakennus* ja jopa *yhteiskunnallinen liikenne* (*общественное производство* ~ *здание*, *общественный транспорт*). Suomeksi sanottaisiin *julkinen tuotanto*, *julkinen rakennus* ja *julkinen liikenne*.

Häiritsevä asia on myös esim. kollokaatio *kärkevä kysymys* ~ *kärkevä ongelma* (*острый вопрос* ~ *острая проблема*) käytettynä merkityksessä 'vaikea ongelma'. Suomalainen ei kuvaakaan ongelman vaikeutta terävyyden käsitteellä vaan käyttää tähän tarkoitukseen *ongelma-* ja *kysymys-*sananjohdossa sanoja *vaikea*, *hankala*, *kipeä* ja *polttava*.

Suomalainen ei myöskään puhu *yhteiskunnallisesta edistyksestä* eikä *tieteellis-*

teknisestä edistyksestä, vaan yhteiskunnallisesta kehityksestä ja tieteellis-teknisestä kehityksestä (tai tieteen ja tekniikan kehityksestä).

Myös *suunnata*-verbi on sinänsä hyvä ja käyttökelpoinen sana: *suunnata kiikari ~ tykki ~ katseensa ~ päähuomio* jne. Mutta venäjistä suomennetuissa teksteissä esiintyvät kollokaatiot *suunnata teollisuutta ~ tuotantoa ~ toimenpiteitä ~ kehitystä ~ suunnitelmia ~ ohjelmia ~ ponnistuksia* ovat suomen kielen kannalta vähintäänkin epätavallisia:

(3a) В этом году на развитие отраслей агропромышленного комплекса будет направлено около 47 миллиардов рублей.

Tänä vuonna maatalous-teolliseen kokonaisuuteen kuuluvien alojen kehittämiseen *suunnataan* lähes 47 miljardia ruplaa.

(4a) Народнохозяйственные планы будут ориентированы на дальнейшее углубление социалистической экономической интеграции.

Kansantaloussuunnitelmat *suunnataan* sosialistisen taloudellisen yhdentymisen jatkuvaan lisäämiseen.

Joskus *suunnata*-verbin voi yksinkertaisesti korvata toisella verbillä:

(3b) Maatalouden ja maataloustuotteiden jalostusteollisuuden kehittämiseen *käytetään* tänä vuonna lähes 47 mrd. ruplaa.

Tavallisesti joudutaan kuitenkin myös muuttamaan lauseen rakennetta:

(4b) Kansantaloussuunnitelmien mukaan sosialististen maiden taloudellinen yhdentyminen jatkuu.

Kääntäjää ei päästä pulasta myöskään *tähdätä*-verbi, varsinkaan jos käännös noudattaa venäjän lauserakennetta:

(5a) Усилия партии и народа будут направлены на обеспечение всестороннего прогресса экономики.

Puolueen ja kansan ponnistukset *tähdätään* talouden kaikinpuolisen edistyksen turvaamiseen.

Kyseistä verbiä voi kyllä suomessa käyttää tässä yhteydessä, mutta silloin sanan *ponnistus* pitää olla subjektina eikä objektina:

(5b) Puolueen ja kansan ponnistukset *tähtäävät* --

Sujuvampaa suomea virkkeestä saadaan kuitenkin esim. näin:

(5c) Kommunistinen puolue ja koko kansa pyrkivät kehittämään talouselämää monipuolisesti.

Lähtökielisen sanan ja sen tulokielisen vastineen selvä frekvenssiero

Käännöksissä saatetaan rikkoa tulokielen käytäntöä vastaan myös kvantitatiivisesti. Tällaisista rikkomuksista pistävät silmään sellaiset tapaukset, jolloin jokin sana esiintyy lähtötekstin vaikutuksesta käännöksissä huomattavasti useammin kuin aidoissa tulokielisissä teksteissä. Käännökselle näin aiheutuva vahinko ei ole suuri, mutta jokainen tämmöinen sana lisää odottamattomuutensa vuoksi omalta pieneltä osaltaan käännöksen viestintäkuormitusta ja näin huonontaa käännöksen ymmärrettävyyttä. Lisäksi tällaiset sanat heikentävät myös käännöksen tyyliä.

Valaiseva esimerkki on suomennoksissa usein esiintyvä verbi *täydellistää* ja siitä johdettu substantiivi *täydellistämisen*, jotka ovat suoria käännöksiä venäjän sanoista *у/совершенствовать* ja *у/совершенствование*. Verbi *täydellistää* löytyy kyllä Nykysuomen sanakirjasta, mutta käytössä tämä sana on erittäin harvinainen.² Sen asemesta suomalaisissa teksteissä käytetään verbejä *kehittää*, *parantaa* yms. Jos kääntäjä haluaa saada esille lähtökielisen sanan sen vivahdeen, että asiat ovat jo ennestäänkin olleet

² Sanaa ei esim. ole Suomen kielen taajuussanastossa (Saukkonen ym. 1979), joka sisältää yli 12 600 suomen kielen useimmin käytettyä sanaa.

Havaintoja

hyvin, hän voi lisätä käännökseen esim. adverbien *ennestäänkin* tai *vieläkin*. Samanlaisen mielikuvan luo sana *tarkistus* esimerkissä 7:

- (6) В проекте изложена программа дальнейшего развития материального производства, *совершенствования* его структуры. Luonnoksessa on esitetty aineellisen tuotannon kehittämisen, sen rakenteen *täydellistämisen* ohjelma. Paremmiin: Luonnoksessa on esitetty, miten tuotantoa tulee kehittää ja sen rakennetta *parantaa*.
- (7) Повышению стимулирующей роли заработной платы будет способствовать намечаемое *совершенствование* тарифной системы. Työpalkan kannustavan merkityksen voimistamista edistää suunnitteilla oleva palkkaperusteiden järjestelmän *täydellistäminen*. Paremmiin: Palkan kannustavuutta lisää myös suunnitteilla oleva palkanlaskujärjestelmän *tarkistus*.

Toinen esimerkki sanasta, jossa sinänsä ei ole mitään vikaa mutta joka esiintyy suomennoksissa suhteettoman usein, on sana *lainmukaisuus*. Tällä sanalla on kyllä suomessa aivan vastaava johdettu merkitys kuin sen vastineella *закономерность* on venäjän kielessä: 'ehdoton säännönmukaisuus, sääntö' (Nyky-suomen sanakirjassa esimerkki: jumalallinen lainmukaisuus). Sanaa ei kuitenkaan mielestäni viljellä tässä merkityksessä siinä määrin kuin venäjässä sanaa *закономерность*:

- (8) Разум — это победа одних потребностей над другими. Ясное понимание этой *закономерности* очень важно для педагогической практики. Järki on toisten tarpeiden voitto toisista. Tämän *lainmukaisuuden* selvä ymmärtäminen on pedagogiikan käytännössä hyvin tärkeää. Paremmiin: -- Se, että opettajat todella ymmärtävät tämän, on hyvin tärkeää.
- (9) Наука пытается познать *закономерности* функционирования и развития городов.

Tiede pyrkii saamaan selkoa kaupungin toiminnan ja kehityksen *lainmukaisuuksista*.

Paremmiin: Tiede pyrkii saamaan selkoa siitä, miten kaupungit toimivat ja kehittyvät.

Sanan harvinaisuus suomalaisissa teksteissä ei sinänsä tee siitä käännoksissä välttävää. Esim. *rukki*-sanan frekvenssi ei nykykielessä varmasti ole suuri, mutta silti sana on hyvin paikallaan esim. sellaisessa tekstissä, joka kertoo vaatteiden valmistuksen historiasta. Harvinaisten sanojen käytöllä tulisikin käännoksissä olla myös jokin muu peruste kuin se, että nämä sanat »vastaavat lähtötekstiä», ts. harvinaisilla sanoilla tulisi olla jokin sellainen ilmaisuotehtävä, jonka juuri ne pystyvät parhaiten täyttämään.

Tyyliltään aidosta suomalaisesta tekstistä poikkeavan sanan käyttö

Edellä on mainittu, että epäonnistunut sananvalinta huonontaa myös käännoksen tyyliä. Tässä haluaisin huomauttaa yhdestä sellaisesta tyyliseikasta, joka on mielestäni venäläisiä tekstejä suomennettaessa tärkeä. Venäläisten tekstien, varsinkin Neuvostoliiton yhteiskuntaa ja talouselämää käsittelevien, yleissävy on nimittäin usein varsin mahtipontinen, ja jos tämä sävy välitetään sellaisenaan suomennokseen, saattaa suomalainen lukija, joka on tottunut koruttomampaan ilmaisu-tapaan, kokea tekstin huvittavaksi tai suorastaan vastenmieliseksi.

Jotta käännosten tyyliä vastaisi paremmiin aitojen suomalaisten tekstien tyyliä, ts. jotta käännosten tyylikin vaikuttaisi lukijaan suunnilleen samalla tavoin kuin lähtöteksti on vaikuttanut sen lukijoihin, pitäisi käännosten tyyliä useimmiten laskea. Se, katsooko kääntäjä tällaisen menettelyn aiheelliseksi, riippuu lähinnä siitä, millaiseen julkaisuun käännos on tarkoitettu ja millaiseen kielenkäyttöön julkaisun lukijat ovat tottuneet. (Käytetään tähän Tiedonantajassa ja Helsingin Sanomissa hyvin erilaista kieltä.) Periaatteellista estettä tyyliä madaltamiselle

ei ole. Vastaavanlaiseen menettelyyn turvaututaan sitä paitsi Neuvostoliitossakin, sillä L. K. Latyševin mukaan (1981: 22) espanjankielisten puheiden tyyllitasoa joudutaan venäjännettäessä madaltamaan, jotteivat ne venäläisen lukijan mielestä vaikuttaisi liian mahtipontisilta ja tunteisiin vetoavilta.

Sananvalinnaltaan käännökset suomalaisuisivat, jos esim. käytettäisiin varovammin *neuvosto*-alkuisia yhdyssanoja: *neuvostoihminen* korvattaisiin sanalla *neuvostoliittolainen*, *neuvostokansan* asemesta puhuttaisiin *Neuvostoliiton kansasta* tai *Neuvostoliiton asukkaista* ja ennen kaikkea lakattaisiin käyttämästä Neuvostoliitosta suomalaisen korvaan perin omituisilta kalskahtavia nimityksiä *Neuvostomaa* ja *Neuvostovaltio*.³

Myös monia emotionaalisesti värittyneitä sanoja voisi korvata neutraaleilla sanoilla. Tällaisia olisivat esim. edellä mainittu sana *täydellistää* (→ *parantaa*, *kehittää*) ja sanat *saavutus* (→ *tulos*) ja *taistelu* (→ *torjunta*, *vastustaminen* tai *edistäminen*, *puolustaminen* sen mukaan, taistellaanko puolesta vai vastaan).

Semanttisesti tyhjän elementin käyttö

Edellä on ollut puhetta tapauksista, jolloin käännöksessä esiintyvä sana aiheuttaa viestintävirheen tai rikkoo suomen kielen käytäntöä vastaan. Lähtötekstin malli saattaa kuitenkin lisätä myös sellaisten sanastoheikkouksien määrää, joita esiintyy aidoissa suomalaisissakin teksteissä. Tällöin huono sananvalinta ei sodi edes suomen kielen käytäntöä vastaan. Sitä vastoin se rikkoo ns. kielenhuollon normeja eikä sen vuoksi ole käännökselle eduksi.

Esimerkkinä tästä on monien semanttisesti tyhjän venäläisten sanojen kääntäminen. Koska venäläisissä asiategsteissä on paljon tyhjiä sanoja, niitä on usein pal-

jon myös suomennoksissa. Aidoissa suomalaisissa asiategsteissä taas tyhjiä sanoja vältetään; suomalaisten asiategstien kultaisia sääntöjä on, että »missä yksi sana riittää, siinä kaksi on liikaa» (Pulkinen 1977: 18—19). Näin ollen tyhjen sanojen käyttö käännöksissä on riidoin ainakin kielenhuoltajien toivomusten kanssa, joskaan ei välttämättä poikkeakaan suomalaisten kielenkäytöstä.

Venäjän kielen tyhjästä elementistä tavallisimpia ovat ns. funktionaaliverbit (sentyypiset kuin *происходить* 'tapahtua', *производить* 'suorittaa', *осуществлять* 'toteuttaa' yms.), joita käytetään yhdessä deverbaliisubstantiivin kanssa tavallisen täysimerkityksisen verbin asemesta aivan samoin kuin suomessakin »tapahtuu plutoniumin kerääntymistä» ja »suoritetaan suunnitelmien laadintaa». Venäjänkielisissä asiategsteissä funktionaaliverbien käyttö vain kuuluu asiaan, kun taas suomessa niiden käyttöä muutoin kuin termistyneen deverbaliin yhteydessä nimitetään substantiivitaudiksi ja niitä torjutaan kuin tautia ikään. Koska funktionaaliverbien käyttö tai käyttämättä jättäminen kuitenkin kuuluu lähinnä syntaksiin, en käsittele sitä enempää.

Venäjänkielisessä asiategstissä käytetään myös hyvin paljon sellaisia substantiivilausekkeita, joissa pääsana on semanttisesti tyhjä ja merkityssisältö on keskittynyt genetiivi- tai prepositioattribuuttiin. Usein pääsanana esiintyvät esim. sanat *процесс*, *работа* ja *деятельность* ja attribuuttina deverbaliisubstantiivi. Tällaisillakin tyhjiillä sanoilla on taipumus kertautua suomennoksessa; yllä mainittujen kolmen substantiivin vastineina käytetään yleensä yhdyssanojen perusosia *-prosessi*, *-työ* ja *-toiminta*. Käännöksen kieliasu paranee, jos tyhjä elementti jätetään pois:

(10) Система валютно-финансовых отношений содействует развитию

³ Jos taas sanaa *neuvostovaltio* on käytetty muussa merkityksessä, sen voisi usein ajatella korvattavaksi pelkällä *valtio*-sanalla: Neuvostovaltio (→ valtio) huolehtii jokaisen kansalaisen terveydenhuollosta.

Havaintoja

процесса интеграции.

Valuutta- ja finanssisuhteiden järjestelmä edistää *integraatioprosessin* kehittymistä.

Paremmiin: Valuutta- ja finanssisuhteilla voidaan kehittää maiden integraatiota.

- (11) -- что *процессы индустриализации* в СССР и западных странах и по содержанию и по форме «полностью идентичны».

-- että *teollistumisprosessit* Neuvostoliitossa ja länsimaissa ovat muka sisällöltään ja muodoltaan «täysin identtiset».

Paremmiin: -- että teollistuminen on Neuvostoliitossa ja länsimaissa ollut sekä sisällöltään että muodoltaan «täysin identtistä».

- (12) В настоящее время *работа по экспертизе* товаров полностью сосредоточена в 14 торгово-промышленных палатах союзных республик.

Nykyään *tarkastustoiminta* on kokonaan keskitetty 14:ään tasavaltojen kauppa- ja teollisuuskamariin.

Paremmiin: Nykyään tavarantarkastus --.

Yhdysosia *-prosessi*, *-työ* ja *-toiminta* ei yleensä tarvita sen vuoksi, että myös määriteosana käytetty deverbaali ilmaisee toimintaa. Sanaa *prosessi* kannattaa sitä paitsi käyttää säästellen jo sen vierasperäisyyden ja tekohienouden vuoksi. Jos taas määriteosana on jokin muu substantiivi kuin deverbaalinen, *-työ* ja *-toiminta* loppuiset yhdyssanat ovat hyvää suomea, esim. *talkootyö*, *kotityö*, *järjestötoiminta* ja *aivotoiminta*. Mitenkään ehdottomasti ei *-toimintaa* ja *-työtä* kuitenkaan voi kieltää liittämästä deverbaaleihinkaan, sillä kuten Terho Itkonen (1979: 162) toteaa, on »koko joukko tapauksia, joissa *toiminta* ainakin näennäisesti täyttää jotakin ilmaisuotehtävää. Esim. yhdysosanassa *tiedotustoiminta* se saattaa tuntua tarpeelliselta, koska pelkkä *tiedotus* useimmiten merkitsee 'tiedonantoa, ilmoitusta' eikä puhtaasti teonnimen tavoin 'tiedottamista'».

Mielestäni havainnollisen kuvan siitä, miten tyhjiä elementit samentavat virk-

keen ajatusta, saa seuraavista kahdesta esimerkistä, joissa on käytetty sekä tyhjiä verbejä että tyhjiä substantiiveja:

- (13) *В любом атомном реакторе происходит процесс накопления плутония.*

Missä tahansa atomireaktorissa on käynnissä plutoniumin kerääntymisprosessi.

Paremmiin: Kaikkiin ydinreakteoreihin kertyy plutoniumia.

- (14) На первых этапах своей деятельности по контролю по поручениям иностранных организаций ТПП СССР выполняла в основном работу по контролю сырьевых и продовольственных товаров.

Ulkoimaisten organisaatioiden toimeksiantojen perusteella tapahtuvan tarkastustoiminnan alkuvaiheessa Neuvostoliiton kauppa- ja teollisuuskamari toteutti pääasiassa raaka-aineiden ja elintarvikkeiden tarkastustehtäviä.

Paremmiin: Ulkoimaisten organisaatioiden toimeksiannosta Neuvostoliiton kauppa- ja teollisuuskamari tarkasti aluksi lähinnä raaka-aineita ja elintarvikkeita.

Edellä kuvatun laisia heikkouksia esiintyy, kuten sanottu, myös aidoissa suomalaisissa teksteissä. Niiden ei siis voi sanoa johtuvan pelkästään lähtötekstistä, vaan tietyt suomalaiset kielenkäytön tendenssit helpottavat lähtötekstin piirteiden tunkeutumista suomennokseen.

Käännöksistä löytyy kuitenkin myös sellaisia tyhjiä elementtejä, jotka eivät saa suomen kielen käytöstä tukea. Nämä särähtävät tietysti suomalaisen kielikorvaan erityisen pahasti. Myös viestin kulkua ne omituisuutensa takia vaikeuttavat edellisiä tapauksia enemmän:

- (15) *Практика строительства социализма совершенствует структуру единого народнохозяйственного комплекса.*

Sosialismin rakentamiskäytäntö täydellistää yhtenäisen kansantaloudellisen kokonaisuuden rakennetta.

Paremmiin: Rakennettaessa sosialistista yhteiskuntaa parannetaan myös Neuvostoliiton talouden rakennetta.

(16) В *практике* социалистического содружества реализуется сформулированная Ф. Энгельсом фундаментальная предпосылка -- сылка искреннего международного сотрудничества различных наций --. Sosialistisen yhteisön maiden *käytännössä* toteutuu Engelsin muotoilema eri kansakuntien vilpittömän kansainvälisen yhteistyön perusedellytys --. Paremmin: Socialistisissa maissa on kansojen vilpittömälle yhteistyölle se perusedellytys, jonka Engels on ilmaissut seuraavasti: --.

(17) Стобильно и гармонично развиваются наши экономические отношения с Финляндией, которые представляют собой образец успешного использования *механизма* разделения труда между странами с различными общественными системами. Taloussuhteemme Suomeen, jotka ovat malliesimerkki yhteiskuntajärjestelmältään erilaisten maiden työnjaon *koneiston* menestyksellisestä hyväksikäytöstä, ovat kehittyneet vakaasti ja sopusuhtaisesti. Paremmin: -- työnjaon menestyksellisestä hyväksikäytöstä --.

Varsinkin *olot*-sanaa käytetään käännöksissä paljon sillä tavoin, että moinen ei tulisi alkuperäistä suomenkielistä tekstiä kirjoittavan mieleenkään. Suomalainen ei sanoisi esim. »kapitalismin oloissa» vaan »kapitalistisessa talousjärjestelmässä, kapitalistisessa yhteiskunnassa, kapitalistisissa maissa» tms. Seuraavat esimerkit *olot*-sanan käytöstä havainnollistavat sitä, miten paha jälkeä syntyy silloin, kun kääntäjä orjallisesti matkii lähtötekstiä:

(18) В *условиях* постоянной инфляции и роста стоимости жизни заработной платы мужа не хватает для содержания семьи. Jatkuvan inflaation ja elinkustannusten nousun *oloissa* ei miehen palkka riitä perheen ylläpitoon.

Paremmin: Elinkustannusten nousun ja jatkuvan inflaation *vuoksi* --.

(19) В *условиях* обострения конкуренции на мировых рынках, роста соперничества с монополиями США и Японии западноевропейские предприниматели стремятся повысить конкурентоспособность своей продукции --. Maailmanmarkkinoilla kärjistyvän kilpailun sekä USA:n ja Japanin välisen kilpailun lisääntymisen *oloissa* länsieurooppalaiset yrittäjät pyrkivät kohottamaan tuotteittensa kilpailukykyä --.⁴ Paremmin: Kun kilpailu kiristyy maailmanmarkkinoilla ja Länsi-Euroopan yrittäjät joutuvat kilpailemaan USA:n ja Japanin monopolien kanssa, he --.

(20) И это в самый разгар гражданской войны, в *условиях* разрушенного народного хозяйства. Ja tämä siis kansalaissodan ollessa kiihkeimmillään sekä tuhoutuneen kansantalouden *oloissa*. Paremmin: Kun tämä tapahtui, kansalaissota oli kiihkeimmillään ja maan talouselämä täysin hajalla.

Syntaktista jäykkyyttä aiheuttavan sanan käyttö

Sananvalinta ei ole muusta kielenkäytöstä irrallinen ongelma, vaan se liittyy läheisesti etenkin syntaksiin. Jos kääntäjä matkii lähtötekstin sanastoa, käännökseen tulee sen vuoksi usein jäykkiä rakenteita. Tämä huonontaa käännöksen tyyliä ja ymmärrettävyyttä vieläkin enemmän kuin pelkkä epäonnistunut sanankäyttö.

Yleensä sellainen sana, jonka käyttöön liittyy syntaktista jäykkyyttä, on muutoinkin tavalla tai toisella epäonnistunut. Se saattaa esim. kollokoida huonosti, niin kuin esimerkissä 5 verbi *tähdätä* substantiivin *ponnistukset* kanssa.

Kankeita rakenteita aiheuttava käännösvastine saattaa kuitenkin olla sinänsä täysin moitteeton. Esimerkinä voisi mai-

⁴ Tässä käännöksessä on ajatusvirhe: Lähtötekstissä ei puhuta USA:n ja Japanin monopolien välisestä kilpailusta.

Havaintoja

nita *позволять*-verbin käännökset 'mahdollistaa' ja 'tehdä mahdolliseksi'. Niiden ainoa puute on, että niitä seuraavat verbaalisubstantiivilausekkeet tai infinitiivirakenteet eivät yleensä ole sujuvaa suomea.

Kankeudesta pääsee helposti eroon korvaamalla rakenteet *jokin mahdollistaa jonkin tekemisen* ~ *jokin tekee mahdolliseksi tehdä jotakin* tms. rakenteilla *jonkin ansiosta joku voi tehdä jotakin* ~ *koska jotakin on tapahtunut, joku voi tehdä jotakin* tms.:

(21) Природный вкус позволял мастерам находить равновесие в соотношении целого и частного. Luontainen maku *teki* mestareille *mahdolliseksi* löytää tasapainon kokonaisuuden ja osien suhteessa. Paremmiin: Luontaisen hyvän makunsa *ansiosta* mestarit *saivat* (= kykenivät tekemään) kokonaisuuden ja osien suhteesta tasapainoisin.

(22) Неуклонный рост общественного производства позволил обеспечить дальнейший существенный подъем материального и культурного уровня жизни народа. Yhteiskunnallisen tuotannon järkkymätön kasvu *mahdollisti* kansan aineellisen ja kulttuurisen elintason huomattavan nousun turvaamisen. Paremmiin: *Koska* julkisen tuotannon määrä on jatkuvasti kasvanut, on taas *voitu* huomattavasti kohottaa elintasoja ja parantaa kulttuuripalveluja.

Yllä olevat parannetut käännökset eivät julkaistujen käännösten tavoin vastaa lähtötekstin pintarakennetta. Sitä vastoin ne noudattavat sen syvärakennetta: niissä ei toiminnan syytä tai edellytystä ole ilmaistu subjektilla vaan adverbiaalilla (adverbiaalilausekkeella tai adverbiaalilla sivulauseella). Koska toimintaan osallistuvien henkilöiden tai asioiden suhteet ovat näin muuttuneet päinvastaisiksi, on *mahdollistaa*-verbi jouduttu korvaamaan sen konversiivilla *voida* (ks. esim. Šveitser 1973: 108).

Saman peruseriaatteen mukaan voidaan parantaa myös seuraavaa käännös-

tä; parannetussa käännöksessä edellytyksen ilmaisemiseen vain on käytetty päälausetta, johon on myöhemmin viitattu konnektiivilla *niinpä*:

(23) Экономика развитого социалистического общества с ее мощным производственным и научно-техническим потенциалом *позволяет* все шире использовать преимущества и возможности социалистического строя.

Kehittyneen sosialistisen yhteiskunnan talouselämä, jolla on mahtava tuotannollinen ja tieteellis-tekninen potentiaali, *tekee mahdolliseksi* käyttää yhä laajemmin hyväksi sosialistisen yhteiskunnan paremmuutta ja sen mahdollisuuksia.

Paremmiin: Kehittyneessä sosialistisessa yhteiskunnassa talouselämällä on käytössään valtava tuotannollinen ja tieteellis-tekninen potentiaali, ja *niinpä* sosialistisen yhteiskunta-
muodon etuja *pystytään* hyödyntämään yhä paremmiin.

Tiivistelmää

Venäjästä tehdyissä asiategistien suomenoksissa on siis muiden puutteiden ohella heikkoa sananvalintaa. Se johtuu nähdäkseen seuraavista syistä:

1) kääntäjien formaalisesta ekvivalenssikäsityksestä,

2) lähtötekstin tahattomasta interferenssistä ja

3) joskus osittain suomen kielen omista kehitysvirtauksista, jotka tukevat interferenssiä.

Interferenttisestä sanavalinnasta aiheutuvat käännösheikkoudet voivat olla luonteeltaan erilaisia:

1) Sananvalinta saattaa olla suoranaisesti tulokielen semanttisen järjestelmän vastaista, eli sana saattaa kyseisessä kontekstissa välittää väärän merkityksen.

2) Sana voi rikkoa pelkästään tulokielen käytäntöä vastaan.

3) Sananvalinta saattaa olla tulokielen käytännönkin mukaista mutta rikkoa kielenhuollon normeja.

Toisen ja kolmannen tyyppien käännösheikkoudet eivät yleensä estä viestiä välit-

tymästä, mutta ne heikentävät käännökseen ymmärrettävyyttä ja tyyliä.

Ymmärrettävyyteen ja tyyliin vaikuttavat epäonnistuneet sananvalintaratkaisut tavallaan »kollektiivisesti»: yksi epäonnistunut sana ei vielä suuria merkitse; käännöksestä tulee huono vasta, kun sananvalintaheikkouksia on paljon.

Sananvalintaa voi parantaa monin eri tavoin. En ole näitä menetelmiä kuitenkaan systemoinut,⁵ vaan olen keskittynyt interferenssin ilmenemismuotoihin ja sen aiheuttamiin vahinkoihin. Käsittelemieni näytteiden epäonnistuneita sanoja olen korvannut mm.

1) semanttiselta sisällöltään lähtötekstistä poikkeavilla mutta tulotekstissä paremmin kollokoivilla sanoilla,

2) lähimerkityksisillä, tulokielessä tavallisemmilla sanoilla,

3) tyyliltään neutraalimmilla sanoilla,

4) konversiiveilla (esim. 21—23) ja

5) sivulauseilla (esim. 8, 9, 19 ja 20).

Tyhjät sanat on jätetty kääntämättä, ja niiden kielipolliset tehtävät on siirretty jollekin täysmerkityksiselle sanalle.

Käännökset ovat usein muuttuneet samalla myös syntaktisesti, yleensä lähemmäksi syvärakennetta. Niinpä sanat ovat voineet muuttaa sanaluokkaa (lähinnä substantiiveista on tullut verbejä). Myös lauseen komponenttien syntaktiset tehtävät ovat voineet vaihtua. Todella hyvään tulokseen käännettäessä päästäänkin vain kielen kaikkien kerrosten yhteispelillä.

LÄHTEET

ITKONEN, TERHO 1979: Olisiko *toimintaa* hillittävä? — Virittäjä 83 s. 162—163.

LATYŠEV, L. K. 1981: Kurs perevoda: ekvivalentnost' perevoda i sposoby jeje dostiženija. Meždunarodnyje otnošenija. Moskva.

NEWMARK, PETER 1981: Approaches to translation. Pergamon Press, Oxford.

NIDA, EUGENE A. 1964: Towards a science of translating. Brill, Leiden.

Nykysuomen sanakirja 1976, 5. painos. WSOY, Porvoo—Helsinki.

PULKKINEN, PAAVO 1977: Asiasuomen opas, 8. painos. Otava, Helsinki.

SAUKKONEN, PAULI—HAIPUS, MARJATTA,—NIEMIKORPI, ANTERO—SULKALA, HELENA 1979: Suomen kielen taajuussanasto. WSOY, Porvoo—Helsinki—Juva.

ŠVEITSER, A. D. 1973: Perevod i lingvistika. O gazetno-informatsionnom i vojenno-publitsistitšekom perevode. Vojennoje izd. Ministerstva Oborony SSSR, Moskva.

TOURY, GIDEON 1982: Transfer as a universal of verbal performance of L2 learners in situations of communication in translated utterances. — *Finlance*, Vol. 2, s. 63—78.

⁵ Aiheesta tarkemmin esim. Latyšev (1981: 174—188 (käännöstransformaatiot) ja Šveitser 1973: 94—117 (leksikaalis-syntaktiset muutokset), sekä 193—198 (stilistiset modifikaatiot).